

UDK 316.344.42:323.1

Pregledni rad

Review paper

Abdel Alibegović

POTENCIJAL ETNIČKOG – MIT KAO SREDSTVO MOBILIZATORSKO-RESURSNIH PRISTUPA

U radu autor nastoji teorijski problematizirati slojevitost, kako vremensku, tako i pojmovnu, a koja se tiče različitih upotreba pojma etniciteta sa njegovim terminološkim srodnicima i izvedenicama. Poseban akcenat je dat motivima interesovanja za fenomen etničkog, u smislu važnosti potencijala koje nosi ili sa kojim može da raspolaze etnicitet, odnosno načinima na koje može biti upotrijebljen, posebno za političku mobilizaciju. Razmotrena su dva važna pitanja značajna za razumijevanje fenomena etničkog, a tiču se dugovječnosti etničkih zajednica, kao i temelja političke mobilizacije etničkih zajednica. U radu se takvi pristupi prikazuju uz osvrt na fenomene popularizacije diskursa o etnicitetu, *nehajnog govora*, upotrebe etniciteta kao *pojma za sve prilike* i osvrt na praksu svrstavanja etniciteta u *opasne pojmove*. Fokus interesovanja usmjeren je na problematiziranje značaja znakova, simbola i značenja u identifikaciji i autoidentifikaciji etničkih zajednica, kao i na značenja mitskih simbola i njihovu aracionalnu utemeljenost, a sve vrijeme imajući u vidu Weberovo mišljenje o primarnom zadatku znanosti o društvu - otkrivanju značenja društvenih i kulturnih fenomena. Namjera autora je bila da se kroz prizmu sociološkog narativa o pojmu etniciteta i mobilizatorsko-resursne pristupe etničkom fokusira na fenomen mita i njegovih mobilizatorskih potencijala.

Ključne riječi: etnicitet, politička mobilizacija, resursni pristup, teorija elite, mit, razumijevajuća sociologija

UVOD

Popularnost koja je u javnom ali i znanstvenom diskursu pridata pojmovima etničnost¹, etničko, etnički identitet i njima sličnim pojmovima traži od aktivnih mislećih subjekata određenu dozu odgovornosti, posebno kada je u pitanju potencijalna mogućnost njihove zloupotrebe kako u (kvazi)znanstvenom vokabularu, tako i vokabularu svakodnevne komunikacije. Naime, na djelu je svojevrsna nehajna, nemarna, kao i neodgovorna upotreba i zloupotreba značenja etničkog. U savremenim sociološkim pristupima, referirajući na aktuelno društveno-političko stanje i tendencije, fenomenu i samom značenju etničkog pripisuje se karakter „pojma za sve prilike“ uz akcentiranje ukupne slojevitosti nemarne upotrebe, ali, prije svega, planske zloupotrebe ovog pojma. Posebno važan pristup kada je u pitanju diskurs o etničkom jeste onaj koji uzima u obzir značaj strategija sile i obmane koje na sve moguće načine računaju na potencijal etničkog u mobilizatorske svrhe. Motivacijski poriv da se fokusiramo na mobilizatorsko-resursni pristup kada je u pitanju fenomen etniciteta jeste iskustvo koje smo preživjeli sa ideologijama nacionalnih mesijanstava, velikodržavnim ideologija i pretenzijama i iskustvom apsloutnog zločina, masovnih stradanja, progona, ubijanja, genocida. Upotreba simbola, znakova, pripremljenih/instant značenja od presudne je važnosti kada nastojimo misliti moduse mobilizacije u političke i druge svrhe. Samo otvorena, po svaku cijenu objektivna analiza ukupnog habitusa, načina i logike života u ovovremenom društvu može doprinijeti dekonstrukciji i razotkrivanju predatorskih formi zla, velikodržavnih ideologija, ideologija o odabranim narodima, nacijama, idejama i pojedincima.

ETNICITET KAO „SPECIFIČAN OBLIK KULTURNE RAZLIKE“

Pojmu etniciteta, kao i njegovim različitim upotrebama, ukupnoj pojmovnoj slojevitosti kao što su etničnost, etničko, etnički identitet i njima sličnim pojmovima, u sociološkom diskursu pridata je, prema mišljenju Srđana Vrcana (Vrcan, 1999:15-39), neočekivana popularnost. Ova situacija označena kao „neočekivana“ može biti znanstveno, epistemološki i povijesno problematizirana u kontekstu društvenih

¹ Obratiti pažnju na određenje etničke grupe, eniciteta, etnija u *Leksikonu socioloških pojmova*: „Etnička grupa, etnicitet, etnija ili jenostavno narod, jeste organizovana skupina ljudi unutar šire etničko-kulturne, prostorne cjeline koja se iskazuje kao posebnost, te se to može imenovati kao njen prvi samoidentificirajući elemenat.“, ali isto tako: „Etnička grupa je manja društvena skupina koja još nije dostigla stupanj naroda, ali ima zajedničko porijeklo, jezik, običaje i druge bitne etničke oblike.“ (Lavić, Senadin (2014), *Leksikonu socioloških pojmova*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 204-205.)

odnosa, društvenih pojava i društvenih procesa, kao i sa aspekta relativne stabilnosti ukupne društvene strukture. Imajući u vidu da se kultura, koja je bila i ostala supstrat etničkog identiteta, u postmodernom kontekstu direktno vezuje uz pojam *kulturnog okreta* ili *kulturnog obrata* (*cultural turn*), Paić će povezati kulturni okret/zaokret sa interpretativnim, performativnim, literarnim, postkolonijalnim, prevoditeljskim, prostornim i slikovnim zaokretima/okretima. (Paić, 2009:39) Riječ je o okretu u poimanju fenomena kulture, prije svega funkcije/a kulture, koje ona dobija u postmodernom kontekstu. Znakovito je i to da kultura valjano gubi, ili joj biva uskraćen njen uzvišeni karakter. Tako je kultura bila određena u modernom kontekstu kao: „način na koji jedna ljudska zajednica živi i regulira svoje odnose sa prirodom, drugim ljudima i sa Bogom i te odnose prenosi u nauku, tehniku i umjetnost, u svoj privredni sistem i ustanove“ (Žiga; Đozić, 2013:345). Vedad Spahić će na tragu Terryja Eagletona u svojoj knjizi *Književnost i identitet* pisati o dva teorijska koncepta kulture, te će liberalno-humanistički koncept kulture definirati kao „bezinteresno traganje za duhovno-materijalnim savršenstvom radi dosezanja onog najboljeg“ (Spahić, 2016:5). U ovovremenom diskursu, u savremenoj društvenoj zbilji, kultura je svedena: „na samoorganizirajući poredak haotičnog diskursa i imaginativnih praksi“ (Paić, 2009:21). Zapravo, u pitanju je set novih mogućnosti i realnosti u pristupu kulturi globalnog doba. Kulturi se sada *dodjeljuje* pozicija *socijalnog konstrukta tehnologiziranog svijeta* (Paić, 2009:25). Kulturni okret je sadržan i u pitanju: „kako i zašto se kultura pojavljuje kao nova ideologija“? (Paić, 2005:5) Sa kulturnim okretom ili obratom kultura gubi vezu sa stremljenjem da se čovječanstvo usmjerava ka usavršavanju u svim duhovno-materijalnim dimenzijama. Ključno je da kultura u globalizirajućem svijetu biva upregnuta u smjeru ili u službi „ideologijske mobilizacije“ (Paić, 2005:5), ili u funkciji „nadmještanja ideologije kulturom“ (Paić, 2005:205). Značajno je naglasiti da prelazak, obrat/okret iz doba uzvišenih stremljenja i značenja same kulture ka dobu kulture kao nove, mimikrijske ideologije ni u kome slučaju ne znači da je to najava kraja ili slabljenja *legitimacijske moći* i *hegemonije ideologije* (Spahić, 2016:8).

Siniša Malešević, također ukazuje na specifičnost i signifikantnost koja je pratila pojam etničkog od samog početka, tako da kaže: „... od samog početka etnicitet je bio ‘vruć krompir’ za sociologiju“ (Malešević, 2009:11). Ipak, dobro je imati u vidu da je pojam etnicitet „skovan“ kako bi označio specifičan oblik kulturne razlike, s tim da je u kasnijim diskursima stekao različita značenja. Autori poput Vrcana, najčešće navode Nathana Glazera i Michaela Novacka u kontekstu prvih upotreba pojmova etniciteta i etničkog u sociološkoj literaturi, sa naglaskom na 1963. i 1973.

godinu. Značajno je napomenuti da termin „eticitet“ ima korijene u grčkoj riječi ethnos/ethnikos (Malešević, 2009:11), a kojom su se najčešće označavali pagani, negri, a kasnije kako piše Malešević, nejevreji, nehrišćani, ‘drugorazredni narodi’. Sve do 50-ih godina dvadestog stoljeća pojam etniciteta je upotrebljavan u kontekstu ili značenju onoga što je referiralo na pagansko, da bi od 50-ih godina dobio neka „nova“ značenja, ma kako ovo „nova“ bilo shvaćeno. Američki sociolog David Rizman je već 1953. godine upotrijebio termin etnicitet u ovom novom značenju. Kada su u pitanju nova značenja etniciteta u anglo-američkoj tradiciji upotrebljavan je kao oznaka za manjinske grupe, a u evropskoj tradiciji korišten je kao sinonim za pripadnost naciji, tako da se u *Rječniku kulturnoantropoloških pojmova*, prema Whinetropu, etnicitet određuje u smislu „postojanja kulturno osobenih grupa unutar društva“ (Malešević, 2009:12).

Neovisno od pristupa kojim smo vođeni u interpretaciji i dekonstrukciji naše zbilje ili, bolje kazano, neovisno od tipa prakticiranja sociološke znanosti, bilo da je riječ o „znanstvenom, ekspresivnom, angažiranom ili deskriptivnom“ pristupu (Kalanj, 2005:48), mi uvijek nastojimo odgovoriti na pitanje koji je to primarni zadatak znanosti o društvu? Kako razumijeti principe po kojima se odvijaju društveni i kulturni procesi, koja su njihova temeljna značenja? Ova pitanja nisu nesuvislo, bezrazložno postavljena. Tako će i Nikola Skledar u tekstu *Etničnost i kultura* pisati o „verstehende Soziologie“ (Skledar, 1999:48) - razumijevajućoj sociologiji, ili sociologiji koja razumijeva. Naravno, Skledar, kao i Michel Lallement (Lallement, 2004:185), svoje stavove o razumijevajućoj i objašnjavajućoj zadaći sociologije temelji na weberovskoj epistemologiji koju je ovaj koncizno obrazložio u svome djelu *Privreda i društvo*. Primarni je zadatak sociologije, „znanosti o društvu, čovjeku u kulturi da otkrije prije svega značenja društvenih i kulturnih fenomena“ (Skledar, 1999:48), a ne njihovu kauzalnu, uzročno-posljedičnu povezanost, koja na kraju i nije fiksna i stabilna, već gotovo uvijek fluidna. Zato Weber i kaže da je sociologija nauka koja hoće da razumije i tumači društveno djelanje (Weber, 1976 prema Lallement, 2004:185), napominjući da „djelanje“ razumije kao društveno ponašanje. Na ovom misaonom i teorijskom planu pristupamo i fenomenu etničkog i različitim motivima interesovanja za etnicitet i etničko. Želimo u fokus staviti nekoliko teorijskih, pojmovnih i praktičnih aspekata konfuzije oko pojma etničkog. Pišući o popularnosti diskursa o etničkom Vrcan konstatuje da se pored historijski neočekivanih², *iznenadnih* pojava i procesa, koje on naziva *lepezom iznenađenja* (Vrcan,

² Moguće je govoriti o očekivanom razvoju određenih situacija zavisno od toga kako razumijemo historijske tokove i njihove uzročno-posljedične veze.

1999:16), desilo još nešto sa upotrebom pojma etničkog i njegovih srodnih pojmova. Pojam etničkog se pretvorio u nevjerovatno *rastezljiv pojam*, u pojam koji postaje *pokrivni pojam (blanket term)* ili *pojam za sve prilike* (Vrcan, 1999:18). Usljed dovođenja diskursa o etničkom u stanje pretjerane rastezljivosti, ili svekolike i svaštolike upotrebe, diskurs o etničkom zapada u dvije zamke, u zamku *nehajnog govora* (Vrcan, 1999:16), govora koji je na nivou nemarnosti i paušalnosti i gdje se brkaju temeljna značenja sa sporednim ili potpuno pogrešnim pridodacima, te u drugu pogrešku ili zamku, koja je više ideološke prirode, tiče se transfera diskursa o etničkom u područje *opasnih pojmova* (Vrcan, 1999:24) kojima se nastoji legitimirati društvena praksa sistemskog isključivanja i diskriminiranja.

Različiti su motivi interesovanja za fenomen etničkog. U žarištu našeg interesovanja leži upotreba etničkih identiteta kao politički važnog resursa, sa posebnim akcentom na potencijal etničkog za političku mobilizaciju. Kada je u pitanju proučavanje i utvrđivanje porijekla, uzroka i mehanizama mobilizacije etničkih grupa, upotrebe etničkog identiteta kao resursa za političku mobilizaciju, značajno polazište nalazimo u stavovima teoretičara klasične teorije elite³, ali i kasnije u stavovima savremenih teoretičara elite. Ključno je da i klasični i savremeni teoretičari dijele stanovište da je etnicitet prije svega politički fenomen, te da uprkos različitim tehnološkim i organizacijskim inovacijama društvene strukture su ostale hijerarhijske i svaki vid promjena je samo „kamufliža koju elita koristi da bi čvršće držala političku vlast“ (Malešević, 2009:203). Teoretičari elite smatraju da je u fundamentalnom polazištu ili ishodištu ciljeva elite potčinjavanje, a da se ono najbolje odvija silom i obmanom. Kombinacija sile i obmane viđena je još kod Machiavellija kao najmoćnije oružje koje na raspolaganju mogu da imaju elite. Tako Machiavelli smatra da „vladalac“ mora imati, u sebi sadržavati i objediniti osobine lava i osobine lisice, „jer lav ne umije da se brani od zamke, a lisica ne umije da se brani od vuka“ (Malešević, 2009:203). Nama je na ovom mjestu značajnija vrsta potčinjavanja masa na način korištenja obmane koju ćemo povezati sa upotrebom etnonacionalne mitologije, o čemu je, među mnogim autorima, pisao i Nenad Mišćević ističući da nacionalni identitet, kao produkt evolucije teorije i prakse etničkog, sadrži znatne elemente mita. Mišćević ih (Mišćević, 2006:53) naziva, referirajući se na Davida Millera (Miller, 1995), umjetnim izumima, namjernim izumima koji su napravljeni da služe u političke svrhe. Da bi se izbjegle nedorečenosti ili namjerna nehajnost u upotrebi

³ Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca, Robert Michels – Važno je napomenuti da oni ne tretiraju etnicitet na direktno/određujući način. Zato se u interpretaciji Maleševića klasičnim teoretičarima „pripisuje“ tumačenje-razumijevanje etniciteta kao stvarnosti drugog reda o čemu će biti govora u nastavku rada.

pojma etničkog, i Vrcan i Županov u svojim tekstovima napominju da je Anthony Smith kao odrednice etničke zajednice (Županov, 1999:173) ili obilježja po kojima se etnija razlikuje od drugih kolektiviteta ljudskih bića (Vrcan, 1999:20) specificirao: kolektivno ime, zajednički mit o porijeklu, zajedničku povijest, distinktnu zajedničku kulturu, povezanost sa specifičnim teritorijem i osjećaj solidarnosti. Imajući u vidu da se naša, ovovremena⁴, teorijska polazišta baziraju na resursnom pristupu fenomenu etničkog, te da smo na stajalištu koje su zauzeli i teoretičari elite, a koje se tiče stava da je etnicitet u osnovi „stvarnost drugog reda, ideološka maska koju koriste vođe“ (Malešević, 2009:207) i elite za sopstvene ciljeve, te da se etnicitet može koristiti u mobilizatorske svrhe sa političkim povodima i posljedicama, u nastavku ćemo poseban akcenat staviti na razumijevanje mita kao sredstva koje se efikasno koristi u mobilizatorsko-resursnim pristupima fenomenu etniciteta.

MOBILIZATORSKO-RESURSNE PARADIGME

Josip Županov u svome radu postavlja dva pitanja: prvo je kako i čime objasniti dugovječnost nekih etničkih zajednica, a drugo je na čemu se temelji politička mobilizacija etničkih zajednica? Odgovor nam je ponudio Anthony Smith u kvartetu, kako ga je prikazala Dunja Rihtman-Auguštin (Rihtman-Auguštin, 1999:183), a sačinjavaju ga mitovi, pamćenje, vrijednosti i simboli, ili, kako to navodi Županov (Županov, 1999:174): etnička sjećanja, mitovi, simboli i tradicija. Ključno je da za najvažniju determinantu oboje uzimaju mit, mit o izabranom narodu. Nikola Skledar je naglasio značaj simbola-znakova (Skledar, 1999:47) u funkcijama identifikacije i samoidentifikacije, kao i ulogu značenja u predstavljanju duhovnih sadržaja, a Abner Cohen simbole određuje kao „predmete, pojmove ili jezičke oblike koji ambivalentno označavaju više nepovezanih značenja, izazivaju osjećaje i emocije i nagone ljudi na djelanje“ („Symbols are objects, acts, relationships or linguistic formations that stand *ambiguously* for a multiplicity of meanings, evoke emotions, and impel men to action.”) (Cohen, 1977:23 i Malešević, 2009:208). Sada, na ovom nivou iznesenih teorijskih polazišta, ali i na nivou logičkog slijeda našeg razmatranja, možemo govoriti i o simbolima, koji su nam značajni kao obilježja etničkog, a riječ je o mitskim simbolima. Naime, mitski simboli su tvorevine koje su aracionalne prirode, tvorevine koje u sebi objedinjuju kombinaciju izmišljenog, stvarnog i onog idealizirajućeg. U mitskim simbolima su sadržane želje, nade za budućnost, a Petar

⁴ Sigurno ne i konačna, jer smatramo da je resursni pristup etnicitetu samo jedna strana ukupne slike ovog sociološki značajnog fenomena.

Vučić će kazati da je neophodno razlikovati dvije različite potrebe za stvaranje mita. Jedna je da se objasni silina, tajnovitost i sva sadržajnost prirodnih i društvenih pojava, na nivou predznastvenog diskursa, ako ga je tako moguće nazvati, a druga potreba proizilazi iz strategije stvaraoca mita, koji je svjestan da se određena pojava ili događaj nisu dogodili, a upravo to je pretpostavka za stvaranje mita kakvo „narodi i nacije praktikuju tijekom cijele povijesti“ (Vučić, 2005:85). Jasno je da se u prvom slučaju narodna mašta bavi objašnjenjem postojeće činjenice ili pojave, dok se u drugom slučaju radi o stvaranju/izmišljanju, dakle fikcionalizaciji kao takvoj. Mit je zapravo *jedan oblik sjećanja* (Žanić, 1999:195), koji nadahnjuje i osnažuje zajednicu u teškim trenucima, mit po sebi je privlačan, lijep, ima zavodljivu fabulu, i, naravno, funkcionira na način da se iz prošlosti „povlače“ događaji, često i izmišljaju, te se onda preoblikuju u svrhu manipulacije, mobilizacije, kohezije itd.

Mitski simboli javljaju se kao potreba gotovo svih socio-kulturnih zajednica, koriste se kao sredstva identifikacije i autoidentifikacije, te je neizostavna prateća mogućnost manipulacije tim simbolima u različite svrhe. Egzaktan primjer manipulacije, političke mobilizacije mitskim simbolima na Balkanu, je upotreba kosovskog mita i dalekosežne posljedice te „upotrebe“. Michael Brown će ustvrditi da mitovi uz sistematsko falsificiranje povijesnih činjenica mogu da doprinesu demoniziranju drugih i drugačijih, te shodno tome povećati neprijateljstva koja mogu kulminirati sukobima.

Kao primjer za ovu upotrebu mitova uzima antagonizme (mitološke) između Srba i Hrvata: „Srbi, na primjer, misle za sebe da su hrabri branitelji Evrope, a za Hrvate da su ratoborni razbojnici. Hrvati sebe doživljavaju kao junačke žrtve tlačenja, a Srbe kao tlačitelje po prirodi.“ (Haralambos; Holborn, 2002:235) Priče o srpskom kolektivnom postojanju i samopoimanju obilježene su „svodljivošću na kosovski mit“ (Đerić, 2005:14) i, što je još signifikantnije, izjednačavanju ukupnog nacionalnog habitusa i identiteta sa kosovskim mitom. Eksplicitan primjer pronalazimo kod Raškovića u *Ludij zemlji*, gdje piše: „Povratak kosovskom mitu povratak je vlastitoj sudbini“ (Đerić, 2005: 14 prema Rašković, 1990: 214-216). Raspad Jugoslavije je ujedno značio i proces „demitologizacije“ starih mitova, ali su započeli i procesi stvaranja novih, kao i ponovnog oživljavanja starih. Ove procese je dobro posmatrati kroz zakonitosti smjena paradigmi, o kojima je pisao Thomas Khun u svojoj *Strukturi naučnih revolucija*. Gordana Đerić će ukazati na činjenicu da se ideje koje jedan narod ima o sebi, a te ideje „prvenstveno polaze iz narodnih predanja i legendi, odnosno mitova, a kasnije postaju inspirativan sadržaj ideoloških dela raznih tumača ‘narodne samosvijesti’ – političara, književnika, naučnika“ (Đerić, 2005:13), s vremenom mogu mijenjati. Naime, Đerićeva s pravom referira na Slobodana

Jovanovića⁵ koji će u knjizi *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera* (Jovanović 1964) pisati o određenoj dijalektičkoj zakonitosti da na mjesto starog shvatanja nacionalnog karaktera dolazi drugi, odnosno, novi način shvatanja nacionalnog karaktera i to koji „obično počinje kritikovanjem onog starijeg shvatanja“ (Đerić, 2005:13).

Ivo Žanić postavlja pitanje da li je moguće razviti otpornost na nove-stare mitove, tj. kako naučiti prepoznati tu uvijek jednaku matricu manipulacije? Poznate su različite transformacije kosovske legende, ali najviši stepen njene transformacije je „spajanje sa starozavjetnim mitom o izabranom narodu“ (Žanić, 1999:195). U svojoj osnovici kosovski mit je ideološki iskorišten kao moćna podloga za programe nacionalne emancipacije i za hegemonističko-osvajачke aspiracije prema nesrpskim narodima. Rasim Muminović u djelu *Zarobljeni um* ukazuje na kontinuitet srpskog mitskog usmjeravanja, na to kako ga je moguće povijesno pratiti, na doživljavanje poraza i njegovo slavljenje kao pobjede na čemu se gradi čitava „psihologija, umjetnost, ideologija, kultura i historija“ (Muminović, 2000:206). I dok se ostali svijet, kako piše Muminović, zanosi progresivnim težnjama i velikim idejama „oni i (Crnogorci) slijede viziju slijepih guslara i nacionalističku mržnju Njegoša i Andrića kao životnu orijentaciju i kompenzaciju u svojoj nacionalnoj historiji koju uslijed toga mistificiraju i u mnogim segmentima svode na razinu mitologije“ (Muminović, 2000:206). Ovaj potencijal mitskih simbola je do te mjere opterećen mitomanskim maglama, glorifikacijama i apstraktnim utopijama koje su štetne i pogubne za razvoj generacija srpskog naroda, smatra Muminović.

Posebnu pažnju mobilizatorskoj ulozi mitskih simbola iskazanih kroz kulturno-književne sadržaje, ali i političke programe, posvetio je u svojim istraživanjima Ljubomir Antić baveći se velikosrpskim nacionalnim programima, akcentirajući njihova ishodišta i posljedice. Antić se referirao i na stavove Smitha o tome da nacionalizam neće biti lahko ukrotiti (Smith, 2003 prema Antić, 2007:12). Rade Kalanj će konstatovati da je na sceni, kada su u pitanju današnje društvene znanosti, „nejasna, ‘konfuzna’ upotreba izraza simboličko“ (Kalanj, 2008:190). Kalanjeva konstatacija ima za cilj da ukaže na redukcionističke pristupe osvjetljavanju ovog fenomena. U etimološkom smislu simbol ima značenja „oznake, amblema, znaka, znaka raspoznavanja“ (Kalanj, 2008:191), ali „simbol je mnogo više od znaka. On upućuje s one strane značenja, ovisi o tumačenju, a ono opet o nekoj vrsti sklonosti. Ispunjen je afektivnošću i dinamikom“ (Kalanj, 2008:191). U sferi nacionalnog, ne smijemo zaboraviti, uvijek smo više na polju „iracionalnog nego racionalnog“ (Antić,

⁵ Pogledati: Jovanović, Slobodan (2005), *Kulturni obrazac*, Stubovi kulture, Beograd.

2007:12), a očit primjer, iako ne jedini, je mitomansko korištenje kosovske legende u svrhu ostvarenja velikodržavnih nacionalnih programa, što u konačnici ukazuje na tačnost resursnog i mobilizatorskog potencijala sa kojim raspolaže etnicitet i etničko, preko etničkih sjećanja, mitova, simbola i tradicije.

Ana Antić u svome tekstu *Evolucija i uloga tri kompleksa istorijskih mitova u srpskom akademskom i javnom mnijenju u posljednjih deset godina* navodi kako su u „mitologiziranom srpskom naučnom i političkom diskursu Srbi prikazani kao branioci suštine kršćanske evropske civilizacije“ (Antić, 2003:260), naravno, kako navodi autorica, od *pomahnitale horde islamske imperije*, te kako su se „srpski ratnici borili, patili, ginuli i pali u ropstvo, a sve u ime svesne plemenite žrtve koja je zaštitila i omogućila postojanje čitavog kršćanskog sveta“ (Antić, 2003:260). Svekolika razljudenost, iskazana u zločinu genocida, silovanjima, prislinim protjerivanjima stanovništva, etničkom čišćenju predstavljena je kao jedan „čist“ proces, kao djela kojima se Evropi čini usluga, a koja u osnovi nemaju nikakve veze sa manipulacijama umova upregnutih u projekt mitomanskih glorifikacija i apstraktnih utopija, s ciljem političkog mobiliziranja i hegemonističkog ostvarivanja velikodržavnih nacionalnih interesa. Ivo Žanić pri-mjećuje da je veoma znakovito i povrh svega intrigantno i „to da je kosovski mit jedina partikularna nacionalna tradicija koju komunistička Jugoslavija nije tretirala ni na jedan od dva načina na koji se inače odnosila prema takvim predjugoslavenskim simboličkim strukturama“ (Žanić, 1999:193). Naime, komunistička Jugoslavija, „niti je potiskivala i kriminalizirala kosovski mit kao nespojiv sa idejom jugoslovenskog zajedništva, niti je komunistička Jugoslavija Kosovski mit integrirala, sa izvjesnim stepenom redefiniiranja, u svoj ‘nacionalni’ politički imaginarij“ (Žanić, 1999:193).

Nastojeći pokazati potencijal etničkog, kao i načine na koje se mobilizatorski i resursno pristupa diskursu o etnicitetu, kako na razini teoretisanja, tako i na konkretnoj političkoj ravni, Josip Županov je ustvrdio da nije moguće u potpunosti shvatiti događaje koji su obilježili kraj dvadesetog stoljeća na Balkanu, posebno Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Kosovu bez razumijevanja kosovske legende i kosovskog mita. Uvid u konstrukciju kosovskog mita pretpostavka je razumijevanja (Županov, 1999:179):

1. Imperijalnog projekta Velike Srbije od Garašanivovih *Načertanija* do *Memoranduma SANU*
2. Srpske političke etnonacionalne mobilizacije, tzv. “događanje naroda”
3. Miloševićevog preživljavanja vojnog poraza u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini
4. Miloševićevog preživljavanja višemjesečnih masovnih demonstracija 1996/97.
5. 1999. tokom NATO bombardovanja ponovnog ostvarivanja visokog stepena nacionalne homogenizacije.

Znakovito je i podsjećanje na slučaj pravoslavnog teologa Pavla Raka koji je živio u Parizu, i koji je 1991. godine napisao članak u vezi sa tadašnjim rigidnim mobilizatorskim politikama velikodržavlja i manipuliranjem pojmovima kao što su „historijska patnja“ i slično. Naime, ovaj teolog u tekstu pod nazivom *Pravoslavlje i rat* (Rak, 1991 prema Žanić, 1999:202) je opisao situaciju kada je na sve strane svakodnevno vodstvo Srpske pravoslavne crkve „odašiljalo“ pozive na pokajanje, nabrajajući koliko su Srbi kroz povijest propatili, a sve zbog grijeha svojih sunarodnjaka, koji bi se trebali duboko pokajati. Rak je postavio sljedeće pitanje (hipotetičku situaciju): „Zamislimo samo šta bi se desilo ako bi ti naši neprijatelji uslišali srpske pozive i pokajali se, svi, temeljito. Milostivi Bog koji prima pokajanje i najvećeg griješnika pomilovao bi srpske neprijatelje, a nas koji smo uvjereni da samo drugi treba da se kaju ostavio bi tu gdje jesmo u paklu mržnje, jer se u njega sami zatvaramo” (Žanić, 1999:202). Temeljna postavka Pavla Raka je da se u kasnijoj svetootačkoj literaturi (Rak, 1994), a koja, prema njemu, slovi kao temelj pravoslavne duhovnosti, narativi o ratu i nasilju uopće ne pojavljuju iz prostog razloga jer su u potpunoj suprotnosti sa duhovnim putem. Svi narativi koje Rak imenuje neduhovnim i antiduhovnim pravoslavnim diskursima direktno su ili mimikrijski u službi nacionalnih, političkih i drugih ovozemaljskih interesa.

ZAKLJUČAK

Signifikantnost „popularnosti“ etničkog u savremenom sociološkom diskursu ukazuje da se znanstvena praksa i načini prakticiranja sociološke znanosti trebaju preventivno usmjeriti na dubinsku analizu ovog fenomena. Ova popularnost praćena je i pojavama koje su ranije u radu nazivane *nehajnim govorom* ili *nemarnom upotrebom i zloupotrebom značenja etničkog*. Kulturni okret ili obrat u kome je ključno sučeljavanje modernističkih i postmodernističkih diskursa spram uloge i funkcije kulture jedno je od ključnih polja na kome treba bazirati buduća sociološka istraživanja, a sve imajući u vidu pomjeranje funkcije kulture prema mimikrijskim formama ideologije. U sociološkom diskursu pojam etnicitet se upotrebljava i kao pojam za sve prilike, ali i kao pojam koji služi za opravdanje društvenog diskriminiranja i isključivanja. U sadržaju pojma etniciteta i njegovoj upotrebi sadržani su i procesi ili teorijsko-metodološki pristupi koji etnicitet određuju kao pojavu drugog reda i kao takvom mu pristupaju na način optimalnog resursa za političku mobilizaciju, strategijama sile i posebno obmane u cilju ostvarivanja interesa vladajućih elita, ili elita koje su u fazi dolaska na vlast. Značajan segment u razumijevanju fenomena etničkog je i uloga

znakova, značenja i simbola u procesima duhovne potvrde, identifikacije i auto-identifikacije. Posebna vrsta simbola su mitski simboli koji predstavljaju tvorevine aracionalne prirode sa potencijalom mobilizacije, osnaživanja i ostvarivanja fanatičnih, utopijskih planova za budućnost. Velikodržavne ideologije su posebno koristile strategije obmane uz mitomansku bahatost i lažne glorifikacije a sve u cilju ostvarivanja programa predatorske (nacionalne) emancipacije i legitimiranja osvajačkih aspiracija. U stanovitim naporima da se u savremenom društvenom kontekstu izbori sa prošlošću (manipulacijama sa istorijskom prošlošću), ovaj rad je kroz prizmu znanstvenog narativa i u duhu znanstvenog diskursa kroz prikaz mobilizatorsko-resursnih pristupa bio u funkciji fokusiranja na fenomen zloupotrebe resurno-mobilzatorskih pristupa etnicitetu, mitu, mitologiji i njegovih mobilzatorskih potencijala.

LITERATURA:

1. Antić, Ana (2003), "Evolucija i uloga tri kompleksa istorijskih mitova u srpskom akademskom i javnom mnijenju u posljednjih deset godina", u: *Historijski mitovi na Balkanu*, Zbornik radova, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, str. 259-290
2. Antić, Ljubomir (2007), *Velikosrpski nacionalni programi, Ishodišta i posljedice*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
3. Cohen, Abner (1977), *Two-Dimensional Man, An essay on the anthropology of power and symbolism in complex society*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles
4. Đerić, Gordana (2005), *Pr(a)vo lice množine: Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i streotipi*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju „Filip Višnjić“, Beograd
5. Haralambos, Michael, Martin Holborn (2002), *Sociologija: Teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb
6. Jovanović, Slobodan (1964), *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera*, Vindzor, Kanada
7. Kalanj, Rade (2005), *Suvremenost klasične sociologije*, Politička kultura, Zagreb
8. Kalanj, Rade (2008), *Modernizacija i identitet*, Politička kultura, Zagreb
9. Lallement, Michel (2004), *Istorija socioloških ideja, Od početka do Vebera*, Tom I, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
10. Lavić, Senadin (2014), *Leksikonu socioloških pojmova*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo

11. Malešević, Siniša (2009), *Sociologija etniciteta*, Edicija Reč, Beograd
12. Miler, David (1995), *On Nationality*, Clarendon Press, Oxford
13. Mišćević, Nenad (2006), *Nacionalizam, Etički pogled*, Kruzak, Zagreb
14. Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla
15. Paić, Žarko (2005), *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*, Anti-barbarus, Zagreb
16. Paić, Žarko (2009), *Zaokret*, Litteris, Zagreb
17. Rak, Pavle (1994), *Pravoslavna duhovnost i rat*, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, Vol. 3 No. 2-3 (235-246), Zagreb
18. Rihtman-Auguštin, Dunja (1999), *Narodna kultura i hrvatski etnomit*, Zbornik radova *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Čačić-Kumpes, Jadranka, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, (str.183-190)
19. Skledar, Nikola (1999), *Etničnost i kultura*, Zbornik radova *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Čačić-Kumpes, Jadranka, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 41-50
20. Smith, Anthony (2003), *Nacionalizam i modernizam: kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
21. Spahić, Vedad (2016), *Književnost i identitet: Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji/konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ - BZK Preporod, Tuzla
22. Vrcan, Srđan (1999), "Znakovita zbrka oko etničkog", Zbornik radova *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Čačić-Kumpes, Jadranka, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 15-39
23. Vučić, Petar (2005), *Fenomenologija nacije, Prema novoj znanstvenoj paradigmi*, Graphis, Zagreb
24. Žanić, Ivo (1999), *Kosovski mit i jugoslovenska mentalna sukcesija*, Zbornik radova *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Čačić-Kumpes, Jadranka, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 191-206
25. Žiga, Jusuf i Đozić, Adib (2013), *Sociologija*, BKC, Sarajevo, Off-set, Tuzla
26. Županov, Josip (1999), "Etičnost i kultura: politička mobilizacija i opstanak", Zbornik radova *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Čačić-Kumpes, Jadranka, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 173-182

THE POTENTIAL OF ETHNIC - MYTH AS A MEANS OF MOBILIZATION-RESOURCE APPROUCH

Summary

In this article, the author seeks to theoretically problematize the complexity, both temporal and conceptual, concerning the different uses of the concept of ethnicity with all its terminological relatives and derivatives. Special emphasis is given to the motives of interest in the phenomenon of ethnicity, in terms of the importance of the potential that it carries or that it can dispose with, or the ways it can be used, especially for political mobilization. Two prominent issues were considered, important for understanding the phenomenon of ethnicity, concerning the longevity of ethnic communities and the foundations of the political mobilization of ethnic communities. The article also gives an overview of the phenomena of popularizing discourse on ethnicity, irresponsible or careless speech, the use of ethnicity as a concept for all opportunities and a review of the practice of categorizing ethnicity into dangerous terms. The focus of interest is focused on problematizing the significance of signs, symbols and meanings in the identification and self-identification of ethnic communities, as well as on the meaning of mythic symbols and their irrational merits, and all the time keeping in mind Weber's view of the primary task of the science about society regarding the discovery of meaning social and cultural phenomena.

Key words: ethnicity, political mobilization, resource approach, theory of elite, myth, understanding sociology

Adresa autora

Authors' address

Abdel Alibegović

Fakultet političkih nauka u Sarajevu

abdel.alibegovic@fpn.unsa.ba

